

Валентина ПРОКІП

кандидат філологічних наук

науковий співробітник відділу української літератури

Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4443-7090>

e-mail: prokipvalentina74@gmail.com

МІНСЬКІ АДРЕСАТИ ЛЕСІ УКРАЇНКИ

Досліджено архівні матеріали кінця XIX – початку XX ст., епістолярій Лесі Українки мінського періоду й спогади про мисткиню її білоруської адресатки Віри Александрової. Зібрано матеріали про кореспондентів Лариси Косач-Квітки з кола рідних і друзів Сергія Мержинського: Костянтина Мержинського, Сергія Еліасберга, Віри Александрової та Євгена Чірікова. З цією метою опрацьовано оцифровані документи відповідного періоду, що нині зберігаються у Національному історичному архіві Білорусі (Мінськ) і Російському державному історичному архіві (Санкт-Петербург), та опубліковані раніше канцелярські книги справочинства Російської імперії (списки дворян і землевласників Мінської губернії, чинів державного контролю початку XX ст.).

Доповнено деталями маловідомі донині біографічні дані знайомих письменниці, з якими вона контактувала в Мінську особисто й листувалася після повернення з Білорусі. Розглянуто обставини й специфіку спілкування Лесі Українки з кожним із цих адресатів, додано окремі штрихи до їхніх портретів. У загальному висвітлено подальшу долю мінських кореспондентів драматургині. Зосереджено увагу на причинах недостатнього вивчення цього питання в радянський період. Констатовано, що вони частково пов'язані з дворянським походженням адресатів або з їхньою громадянською позицією після жовтневого перевороту 1917 р., зокрема йдеться про родини Мержинських і Чірікових.

Наголошено на необхідності подальшого вивчення біографій кореспондентів Лесі Українки, результати якого стануть у нагоді укладачам персональної енциклопедії письменниці, про потребу підготовки якої йшлося в ювілейний, 150-й, рік від дня народження драматургині.

Ключові слова: Леся Українка, Сергій Мержинський, Віра Александрова, Сергій Еліасберг, Костянтин Мержинський, Євген Чіріков, Мінськ, листування, адресант, адресат, мемуари.

У 2021 р. українська громадськість широко відзначила 150-ліття цілої когорти літераторів, а саме: Миколи Вороного, Агатангела Кримського, Леся Мартовича, Василя Стефаника, Лесі Українки. Кожен увійшов в історію як талановитий мистець, проте пальму першості цілком справедливо віддаємо єдиній жінці серед них. Упродовж року на честь ювілярки відбулося чимало заходів, однак чи не

наймасштабнішою подією був вихід «Повного академічного зібрання творів Лесі Українки» в 14-ти томах¹. Це – результат роботи багатьох науковців, які не одне десятиліття досліджували творчу спадщину та життєпис драматургині. Попри це, аж ніяк не можна стверджувати, що процес вивчення закінчений, адже періодично в поле зору літературознавців потрапляють невідомі донині документи доби Драгоманових-Косачів, з'являються нові розвідки про мисткиню та її родину. Викристалізовується й ідея впорядкування і підготовки до друку енциклопедії «Леся Українка», укладачам якої вкрай необхідні матеріали про персоналії з оточення письменниці. Це не завжди публічні особи – іноді складно встановити не тільки роки життя, а й навіть повне ім'я чи по батькові. Заповнити такі прогалини можна, лише скориставшись архівами, однак нерідко потрібні документи зберігаються в російських фондах, які від 2014 р. фактично недоступні для українських науковців. Нині така ж ситуація з архівними сховищами Білорусі, проникнути в які українські дослідники можуть хіба віртуально, – вивчаючи окремі оцифровані копії. Мета статті – зібрати якнайбільше відомостей про мінських кореспондентів Лесі Українки, аби не втратити на десятиліття важливої для літературознавців інформації про людей з кола її знайомих. Оприлюднені матеріали доповнять уже відомі біографічні дані про мінських приятелів драматургині, які опублікувала Алла Диба², і стануть у нагоді упорядникам персональної енциклопедії письменниці.

Леся Українка багато мандрувала, однак майже винятково з потреб лікування. Кліматотерапія, оперативні втручання, медичні консультації та процедури унеможлилювали втілення однієї з найбільших мрій її життя – подорожувати для задоволення. Хоча мала, за власним висловлюванням, «циганську натуру» й довго не могла всидіти на місці, тільки поодинокі мандрівки письменниці були саме такими. Одна з них відбулася у лютому–березні 1900 р. – подорож за маршрутом Київ–Мінськ–Петербург–Тарту–Рига–Мінськ–Київ. Очевидно, Леся Українка спеціально спланувала її так, щоб мати можливість дорогою через Білорусь двічі провідати близького приятеля – Сергія Мержинського (Сергея Мержинского), з яким за рекомендацією спільного товариша Павла Тучапського познайомилася в Ялті влітку 1897 р. Складно сказати, скільки разів вони писали один одному відтоді, – їхнє листування втрачено. Дивом уцілів лише конверт, на якому 13 (25) серпня 1899 р. Сергій Мержинський власноруч вивів гадяцьку адресу драматургині з приміткою «Е[ё] В[ысоко]Б[лагородию] Лариссе Петровне Косачь»³. Леся Українка, яка зумисно ніколи не зберігала листів, імовірно, таки залишила його собі на згадку. Згодом завдяки Ользі Косач-Кривинюк цей епістолярний скарб потрапив до фондів Слов'янської бібліотеки у Празі.

¹ Леся Українка. Повне академічне зібрання творів: у 14 т. Луцьк, 2021.

² Диба А. До біографії С. К. Мержинського. *Леся Українка. Публікації. Статті. Дослідження*. Київ: Наукова думка, 1984. С. 180–183; Диба А. «Він був другом її ідей...»: Леся Українка і С. К. Мержинський. *Українська мова і література в школі*. 1990. № 1. С. 78–83; Диба А. Былі сябрами Лесі Українці. *Література і мистецтво*. 1990. 9 березня. С. 16; Диба А. Сподвижники: Леся Українка у колі соціал-демократів. Київ: Основні цінності, 2003. 174 с.; Диба А. Катарсис: в горнилі апогею болю, або Леся Українка: до історії тексту й контексту. *Минуле і сучасне Волині та Полісся: Ковель і Ковельщина в українській та європейській історії*: наук. зб. Ковель, 2018. Вип. 65 / упоряд.: Г. Бондаренко, І. Прокопів, А. Семенюк, А. Силюк. С. 370–382.

³ Slovanská knihovna. Praha. Fond T-LU5. Inv. 46 (Meržinskýj S. Obálka od dopisu z roku 1899).

У період радянської окупації з різних причин, часто політичних, чимало поетей із кола перших соціал-демократів кануло в небуття, але не С. Мержинський – про нього згадували у книгах⁴, іменем революціонера навіть назвали одну з мінських вулиць (1981). І все-таки апогей слави припав на 1987 р., коли у світ вийшла друком документально-художня повість «Зов Прометея»⁵, у якій було зображено трагічну історію його життя і взаємин із поетесою Лесею Українкою. Збираючи матеріали для твору, автор – білоруський письменник Яків Басін (Яков Басин) – досліджував фонди різних архівів і плідно співпрацював із Музеєм Лесі Українки в Києві, зокрема з Аллою Дибіною. Науковиця займалася цією темою ще до публікації книги й продовжила роботу в роки незалежної України. Її розвідки – важливе джерело інформації про освіту, роботу, оточення і політичну діяльність С. Мержинського. Не ставло за мету переповідати його життєпис, нині частково вивчений завдяки дослідниці. Зосереджу більше уваги на біографічних даних інших, менш відомих, мінських адресатів драматургині. Йдеться насамперед про кореспондентів із найближчого оточення її білоруського приятеля в останній рік його життя – Костянтина Мержинського (Константина Мержинского), Сергія Еліасберга (Сергея Элиасберга), родини Чірікових (Чириковых) і Александрових (Александровых).

Рід Мержинських. Найімовірніше, що з рідними Мержинського Леся Українка познайомилася у вересні 1900 р., коли приїхала до Мінська втретє. На час двох попередніх візитів письменниці до Білорусі (у лютому й березні 1900 р.) С. Мержинський винаймав окреме помешкання. Саме там він влаштував прийом для своїх друзів із нагоди першого візиту української поетеси*. Тоді Лариса Косач була в місті проїздом і, за спогадами Віри Александрової (Веры Александровой), не відвідувала рідних приятеля⁶. За пів року ситуація змінилася. Через загострення хвороби С. Мержинський був вимушений оселитись у мінській квартирі тіток – на розі вул. Михайлівської і Широкої**. Зупинившись у готелі «Новомосковський»***, письменниця щодня навідувала товариша, а отже, контактувала з його тітками й батьком (він мешкав окремо, однак часто заходив до сина). Згодом, від 7 (20) січня до 3 (16) березня 1901 р., вона майже постійно перебувала біля ліжка хворого та регулярно спілкувалася з його рідними. У листах Леся Українка неодноразово згадувала їх, її відгуки про тіток приятеля здебільша несхвальні. Лариса Косач не

⁴ Кржижановская-Тучапская В. Из моих воспоминаний. Каторга и ссылка. 1930. № 6. С. 18–49; Мошинский И. На путях к I-му съезду РСДРП: 90-е годы в Киевском подполье. Москва, 1928. Кн. 32. С. 124–125 (Историко-революционная библиотека).

⁵ Басин Я. Зов Прометея: Повесть о Сергее Мержинском. Минск: Мастацкая літаратура, 1987. 223 с.

* Уперше Леся Українка побувала в Мінську 6–9 (18–21) лютого 1900 р. У листі до матері від 11(23).ІІ.1900 р. вона писала, що перші два дні тут почувала себе дуже втомленою з дороги, тому, ймовірно, згаданий прийом у квартирі С. Мержинського відбувся 8 (20) лютого 1900 р. Наступного дня, як зазначено в тій же кореспонденції, поетеса ще була в місті й отримала від Є. Чірікова, з яким познайомилася напередодні, рекомендаційного листа до редакції журналу «Жизнь» (Див.: Українка Леся. Повне академічне зібрання творів... Т. 12. С. 272–273).

⁶ Александрова В. Леся Українка і С. К. Мержинський. *Спогади про Лесю Українку* / автор проекту та відп. ред. Т. Скрипка. Львів: Вид-во «Астролябія», 2021. Т. II. С. 326.

** Дім Анастасії Нарейко, де мешкали тоді Мержинські, не зберігся, нині там багатоквартирний будинок (вул. Куйбишева, 10).

*** Приміщення не збереглося, нині на його місці стоїть будівля Національного банку Республіки Білорусь (просп. Незалежності, 20).

була близькою з ними. За спогадами В. Александрової, не особливо симпатизували їй і вони. І хоча з часом взаємини драматургині зі Софією Мержинською все-таки трохи налагодилися, проте вони так і не листувалися. Натомість після смерті Сергія Леся Українка продовжувала спілкуватися з його батьком.

Про родину Мержинських відомо небагато. У період радянської окупації зі зрозумілих причин факт їхнього спадкового дворянства замовчували. Біографію одного з перших марксистів Білорусі подавали переважно фрагментарно – на першому плані завжди були його політичні погляди або ж період хвороби й активного спілкування з відомою українською поетесою Лесею Українкою. Згадку про Мержинських знаходимо в «Алфавітному списку дворянських родів Мінської губернії»⁷ і журналі реєстрації Департаменту герольдії урядового сенату⁸. Згідно з останнім джерелом, затвердження дворянства представників цього роду відбувалося, як мінімум, тричі. Найімовірніше, йдеться про три покоління Мержинських – Василя Станіславовича, Костянтина Васильовича та Сергія Костянтиновича, про що зроблено відповідні записи 1843, 1854 та 1894 рр.

Родина не була надто заможною – мала лише невеликий маєток у с. Мощениця Ігуменського повіту (621 десятина землі), тому надвірний радник Василь Мержинський (Василий Мержинский) – дід Сергія по батьковій лінії – насамперед покладав надії на дворянський титул, що відкривав нові можливості перед його спадкоємцями. Після смерті чоловіка реалізовувала цю ідею і вдова – Олександра Мержинська (Александра Мержинская)⁹. Їхній син Костянтин* спочатку закінчив Полоцький кадетський корпус, вихованцями якого були діти зі шляхетних родин. Випускників для продовження навчання скеровували у столицю Російської імперії. Так, Костянтин Мержинський 1864 р. закінчив заклад, яким опікувався російський імператор Олександр II (Александр II), – Павловське військове училище в Петербурзі. У званні прапорщика він відбув на службу в 6-й саперний батальйон, що квартирував спочатку в Білій Церкві (до 1880 р.), а згодом і в Києві (до 1913 р.), однак чоловік не виправдав сподівань рідних на військову кар'єру. Згідно з архівними джерелами, вже 1875 р. К. Мержинський у чині штабс-капітана подав у відставку¹⁰. Можливо, головною причиною була хвороба, через яку він і раніше на деякий час покидав службу.

Сімейне життя чоловіка також не склалося. В. Александрова згадувала: «Батько С[ергія] К[остянтиновича], випускник-офіцер військового корпусу, дуже юним

⁷ Алфавитный списокъ дворянскимъ родамъ Минской губернии, внесеннымъ въ дворянскую родословную книгу по 1-е июля 1903 года, съ приложеніемъ списка Губернскимъ и Уѣзднымъ Предводителямъ и Депутатамъ Дворянства, а также Секретарямъ Депутатскаго Собранія. Минскъ: Губернская Типографія, 1903. С. 70. URL: <https://u.to/BLkiHA> (дата звернення: 20.01.2022).

⁸ Российский государственный исторический архив. Ф. 1343 (Департамент Герольдии Сената). Оп. 25 (О сопричислении к дворянскому состоянию. Литера «М»). 1813–1894 гг.). С. 373. URL: <https://u.to/PbkiHA> (дата звернення: 02.02.2022).

⁹ Дрозд Д. Землевладельцы Минской губернии 1861–1900: справочник. Минск: Медисонт, 2012. С. 334. URL: <https://u.to/pCAiHA> (дата звернення: 14.02.2022).

* Ймовірно, Костянтин Мержинський народився 1843 р. або 1844 р., помер не раніше 1908 р.

¹⁰ Списокъ чиновъ государственнаго контроля: составленъ по Августу 1908 года. С.-Петербургъ: Типографія В. Смирнова, 1908. 592 с.+XXIX. С. 135. URL: <https://u.to/PrwiHA> (дата звернення: 04.02.2022).

одружився*, попри умовляння рідних, з молоденькою кузиною, хворою туберкульозом**. Через рік вона народила і після пологів вже не піднімалася з постелі й швидко померла в тяжких сухотах, лишивши у спадок синові фатальну хворобу. Маленького Сергія взяла на виховання його бабуся по матері, що жила у Києві, де він і закінчив реальне училище»¹¹. Костянтин Мержинський одружився вдруге лише за багато років***. Мабуть, одна з причин – хиткий фінансовий стан. Після подання у відставку він жив із прибутків, які давав родовий маєток у Мошениці, однак вони були скромні, бо частину земель продали ще наприкінці 1870 р., а спадкоємців багато – батько Сергія, його тітки, бабуся. Зважаючи на це, 1 (13) березня 1893 р. К. Мержинський пішов на службу. Згідно з архівними документами 1908 р., він дослужився до чину колезького радника (у Російській імперії відповідав армійському чину полковника) і працював молодшим ревізором Мінської губерньської контрольної палати Міністерства фінансів¹². Надалі сліди К. Мержинського губляться.

Після смерті Сергія Мержинського Леся Українка ще деякий час листувалася з його батьком. Короткі згадки про нього в кореспонденціях письменниці до рідних та знайомих здебільша пов'язані з копіюванням прижиттєвих фото Сергія і з бажанням адресантки облаштувати його могилу на Сторожевському кладовищі****. У листуванні з батьком покійного також, очевидно, йшлося про М. Кривинюка. Костянтин Мержинський познайомився з ним після 23 лютого (8 березня) 1901 р., коли той, щойно повернувшись із заслання, приїхав у Мінськ, щоб підтримати свою посестру. Він пообіцяв майбутньому швагрові письменниці допомогти в пошуку роботи. Косачі дуже сподівалися на це, але не судилося. Не відбулася і запланована поїздка Лесі Українки до Мінська навесні 1902 р. На той час вона жила в Сан-Ремо, де, виконуючи настанови медиків, лікувалася середземноморським кліматом. У Мінську драматургиня ніколи більше не була, лише листувалася з білоруськими

* Батькові С. Мержинського на момент одруження було 24–25 років.

** За інформацією автора книги «Зов Прометея» Якова Басіна, матір Сергія Мержинського звали Вірою Вільянівною. Вона мала ірландське коріння. Детальнішої інформації розшукати не вдалося.

¹¹ Александрова В. Леся Українка і С. К. Мержинський... С. 324–325.

*** У документально-художній повісті «Зов Прометея» зазначено, що Костянтин Мержинський одружився з молодшою майже вдвічі від нього Софією Староневич (Софьей Староневич), з якою познайомився, коли винаймав помешкання в її родичів. Знайти документальне підтвердження цього не вдалося. Відомо, що жінка походила з польського роду. У Мінську добре знали її братів – Вацлава, провізора, власника однієї з перших аптек у місті, та Федея, купця, постачальника Товариства споживачів службовців Либаво-Роменської залізниці (Общества потребителей служащих Либаво-Роменской железной дороги). Т. Скрипка у примітках до спогадів В. Александрової зазначила, що в подружжя К. Мержинського і С. Староневич народився син (див.: Александрова В. Леся Українка і С. К. Мержинський... С. 330), знайти інформацію про нього не вдалося.

¹² Список чиновъ государственнаго контроля... С. 135.

**** Леся Українка планувала за рік після смерті Сергія Мержинського приїхати в Мінськ, щоб допомогти його батькові облаштувати могилу сина, проте не змогла зробити цього через загострення хвороби. Після Другої світової війни Сторожевське кладовище було закрито й знищене. Останки багатьох містян родичі перенесли, проте, очевидно, на той час рідних Мержинського вже не було серед живих. Його могила не збереглася. Нині на місці цвинтаря парк і будівля Молодіжного театру. Поряд стоїть дивом уціліла в радянський період церква Святої рівноапостольної Марії Магдалини, у якій відспівували С. Мержинського. Впродовж багатьох років у ній був склад, столярна майстерня, державний архів. Храм повернули вірянам 1990 р.

знайомими. Серед них – мемуаристка Віра Александрова (1855–1932), авторка спогадів «Леся Українка і С. К. Мержинський», «Микола Іванович Костомаров і його приятелі»¹³, «З дитячих років М. О. Врубеля»¹⁴.

Родина Александрових. Подружжя Александрових, переїхавши до Мінська 1898 р.*, одразу ж поринуло у вир культурного життя міста. Їхні діти вже виросли й жили окремо**, тому більшу частину вільного часу колезький радник Олександр Александров (Александр Александров, 1846–1910), старший ревізор акцизної управи, проводив у створеному за його участі 1898 р. Товаристві любителів прекрасних мистецтв (Общество любителей изящных искусств), головою якого був обраний. Усіляко допомагала йому й дружина, адже зростала серед творчої інтелігенції. На дачі й у будинку її батьків – письменників Данила Мордовця (Даниила Мордовцева) та Ганни Пасхалової-Мордовцевої (Анны Пасхаловой-Мордовцевой) – любили гостювати їхні колеги і приятелі, зокрема й відомі українці. Особливо часто Мордовців навідував Микола Костомаров, що після арешту у зв'язку з діяльністю Кирило-Мефодіївського братства відбував заслання у Саратові: разом із Ганною він збирав фольклор і готував до друку збірники пісень, а Данило був одним із його найближчих друзів до кінця життя. Саме завдяки Костомарову подружжя познайомилося з Тарасом Шевченком. Данило Мордовець листувався і з іншими українськими діячами, зокрема з Михайлом Драгомановим – дядьком Лесі Українки***. Щоправда, коли батьки розлучилися, їхня єдина донька Віра опинилася під опікою бабусі по материній лінії.

Подібна доля спіткала й Сергія Мержинського – його також виховувала бабуся. Можливо, тому В. Александрова ставилася до нього по-особливому: восени 1900 р. вона найчастіше з-поміж усіх знайомих навідувала хворого. Коли ж змушена була на деякий час виїхати з міста (її донька в Саратові саме очікувала первістка), до останніх днів підтримувала його на відстані. Повернувшись у Мінськ уже після

¹³ Мордовцева-Александрова В. Микола Іванович Костомаров і його приятелі. (Дещо з споминів). *Україна*. 1927. Кн. 5. С. 69–98.

¹⁴ Александрова В. Из детских лет М. А. Врубеля: (Воспоминания сверстницы). *Искусство и печатное дело*. 1910. № 10. С. 408–414.

* В. Александрова згадувала, що вони переїхали до Мінська 1899 р. (Див.: Александрова В. Леся Українка і С. К. Мержинський... С. 324), але, ймовірно, ця дата помилкова (мемуари написано 1932 р.), адже згідно з архівними джерелами, О. Александрова призначили на посаду старшого ревізора Мінської губернської акцизної управи 1(13).08.1898 р.

** У подружжя Александрових було двоє дітей:

1. *Ольга Малініна* (з дому *Александрова*) (*Ольга Малініна*; 1878–1945) на той час жила з чоловіком у Саратові, однак іноді гостювала в батьків, особисто знала Сергія Мержинського. Під час прийому, який він влаштував на честь першого приїзду Лесі Українки в Мінськ, познайомилася з письменницею. У розмові з матір'ю схарактеризувала її як дуже розумну, начитану й цікаву жінку (Александрова В. Леся Українка і С. К. Мержинський... С. 325).

2. *Данило Александров* (*Даниил Александров*, 1879–1942) навчався на природничому відділенні Петербурзького університету, 1899 р. був заарештований і висланий зі столиці через неблагонадійність та політичні погляди. Після повернення із заслання закінчив університет (1904, кафедра фізичної хімії). Згодом викладав фізику, хімію, астрономію в петербурзькій гімназії та 1-му кадетському корпусі, працював у різних школах міста. Помер у блокадному Ленінграді.

*** 1903 р. вийшли друком спогади Д. Мордовця «Про незабутнє», у яких мемуарист опублікував деякі листи М. Драгоманова (Мордовець Д. Про незабутнє. *Літературно-науковий вістник*. 1903. Т. XXI. Кн. 3. С. 149–163; Т. XXII. Кн. 4. С. 1–9).

похорону, Віра Александрова зробила візит до рідних покійного, щоби висловити співчуття, а напередодні річниці смерті наважилася звернутися зі словами підтримки і до Лесі Українки. Жінка, очевидно, зуміла до глибини душі зворушити адресатку, бо 3 (16) березня 1902 р., відповідаючи їй, Л. Косач поміж іншим написала: «Ви маєте рацію, – хто його знав, той не може думати тепер про нього погано. Але навіть і з тими, хто знав, я не можу так говорити, як з Вами тепер, я відчуваю, що все-таки його пам'ять Вам ближча, ніж їм» («Вы правы, – кто его знал, тот не может думать теперь о нем дурно. Но даже и с теми, кто знал, я не могу так говорить, как с Вами теперь, я чувствую, что все-таки его память Вам ближе, чем им») ¹⁵.

За 30 років Александрова записала спогади про Мержинського та Лесю Українку (1932). Її мемуари, просякнуті щирою повагою до обох, досить інформативні. Цінним доповненням до них могло би стати листування авторки з мисткинею. На жаль, із близько 30 листів письменниці (принаймні цю кількість названо у спогадах) збереглося лише 2 – від 1902 р. В одному з них драматургиня передає вітання і чоловікові адресатки: Олександр іноді навідував Мержинського під час хвороби й був особисто знайомий із Лесею Українкою.

Віра Александрова, згідно з її спогадами, востаннє писала Ларисі Косач улітку 1904 р. У конверт поклала копію фото С. Мержинського, оригінал якого зберігався у тіток покійного і яку дуже хотіла мати в себе адресатка, однак відповіді не отримала. Можливо, лист загубився, принаймні в кореспонденціях письменниці того періоду жодних згадок про надіслану світлину не знайдено. Леся Українка тоді літувала в Зеленому Гаю, у її особистому житті починався новий етап – із Климентом Квіткою.

Подружжя Александрових мешкало в Мінську до кінця своїх днів. Їх поховали з різницею у 22 роки (1910 і 1932) на тому ж кладовищі, що й С. Мержинського. Могили, очевидно, також втрачено.

Євген Чіріков. У мінському оточенні Александрових було чимало людей, які цікавилися белетристикою, а то й самі бралися за перо. Члени Товариства любителів прекрасних мистецтв організовували літературні читання та диспути, публічні лекції, концерти тощо. Їхнє жваве спілкування нерідко переростало в щире дружбу. Так, наприклад, Александрови товаришували з родиною письменника Євгена Чірікова (1864–1932). У його домі подружжя часто гостювало, саме тут познайомилися із С. Мержинським. Господар оселі працював разом із ним у контролі Лібаво-Роменської залізниці, багато спілкувалися і поза роботою, адже обоє пробували свої сили в публіцистиці й цікавилися мистецтвом: Мержинському більше імпонувала європейська література (захоплювався Генріхом Ібсеном (Henrik Ibsen), Герхартом Гауптманом (Gerhart Hauptmann), Гі де Мопассаном (Guy de Maupassant), навіть переклав із французької «Різдвяну казку» Сари Бернар (Sarah Bernhardt)), Чіріков займався ще й власною творчістю. Його оповідання друкували з 1886 р., однак переважно в періодиці провінційних міст, де мешкав письменник, – у Казані, Астрахані, Самарі. Новий етап у літературній кар'єрі розпочався 1893 р., незадовго до переїзду в Мінськ, коли у журналах «Русское богатство» та «Мир Божий» побачило світ одразу кілька невеликих творів Чірікова і низка петербурзьких видань запросила

¹⁵ Леся Українка. Лист до В. Александрової від 3 (16) березня 1902 р. *Леся Українка. Повне академічне зібрання творів*. Т. 13. С. 78–79.

прозаїка до співпраці. Показово, що неблагонадійність автора, який перебував під наглядом жандармів за участь у заворушеннях та контакти з народовцями, не стала суттєвою перепоною на шляху до визнання й успіху. Російський літератор і після двох арештів мав кращі шанси опублікувати свої твори, ніж будь-який його україномовний колега, навіть найбільш лояльний до влади.

На час першого приїзду Лесі Українки до Мінська (лютий 1900 р.) Чіріков був уже досить помітною постаттю в культурно-мистецьких колах Російської імперії. Упродовж 1895–1900 рр. він видав одну за одною три книги «Очерков и рассказов», почав писати п'єси, проте здебільша його знали як автора популярних фейлетонів «Провинциальные картинки», які щомісяця виходили друком у журналі «Жизнь». Віра Александрова згадувала Чірікова як веселу, добродушну й симпатичну людину. Ймовірно, Леся Українка також чула багато хороших слів на його адресу від Мержинського, бо ще до поїздки планувала познайомитися із колегою особисто, про що свідчить коротка згадка у її листі до Ольги Косач (матері) від 11 (23) лютого 1900 р.: «В Мінську я познайомилась-таки [підкреслення моє – В. П.] з Чириковим...»¹⁶. Очевидно, письменниця справила на нього неабияке враження. Уже наступного дня після знайомства Є. Чіріков у знак корпоративної солідарності з власної ініціативи написав для неї рекомендаційного листа до редакції часопису «Жизнь», чим неабияк її потішив. Також гостинно запропонував Лесі Українці наступного разу зупинитися у їхній оселі. На зворотній дорозі вона скористалася цим запрошенням, тоді ж ближче познайомилася з літератором, його дружиною* та дітьми, яким щиро симпатизувала. Так лист до Є. Чірікова від 30 березня (12 квітня) 1901 р. Л. Косач розпочала теплими словами привітання всієї родини з Великоднем: «Я таки хочу відгукнутися до Вас, Євгене Миколайовичу, хоч заради свята... Передайте мої вітання милій Валентині Георгіївні, а малюків, з майбутнім побратимом Нолличкою на чолі, поцілуйте» («Я таки хочу отозваться к Вам, Евгений Николаевич, хоть ради праздника... Передайте мои поздравления милой Валентине Георгиевне, а малышкой, с будущим собратом Нолличкой** во главе, поцелуйте!»)¹⁷. Однак це були нелегкі для неї часи: уже крізь наступні рядки проглядається важкий психоемоційний стан адресантки: «Дякую за побажання мені сили і здоров'я, хоча поки ні одного, ні другого немає: працювати майже не можу, писати листи також нелегко, та й хвора я тепер, зовсім істерія долає. Втім, у цьому нічого неочікуваного немає, це природна "реакція" (от ще заспокійливе слово!)» («Благодарю за пожелания мне сил и здоровья, хотя пока ни того, ни другого нет: работать почти не могу, письма писать тоже нелегко, да и больна я теперь, совсем истерия одолевает. Впрочем, в этом ничего неожиданного нет, это естественная «реакция» (вот еще утешительное слово!)»)¹⁸.

¹⁶ Леся Українка. Лист до О. П. Косач (матері) від 11 (23) лютого 1900 р. *Леся Українка. Повне академічне зібрання творів*. Т. 12. С. 273.

* Згадується *Валентина Чірікова* (з дому *Григор'єва*) (Валентина Чирикова, сценічний псевдонім *Йолишина*, 1875–1966). Закінчила Московську драматичну філармонію, працювала в редакції однієї з газет Самари, згодом обрала кар'єру актриси. 1922 р. емігрувала за кордон, після смерті чоловіка оселилася у США.

** Йдеться про найстаршудоньку письменника – *Новеллу Чірікову* (Новеллу Чирикову, 1894–1978), майбутню драматичну актрису.

¹⁷ Леся Українка. Лист до Є. М. Чірікова від 30 березня (12 квітня) 1901 р. *Леся Українка. Повне академічне зібрання творів*. Т. 12. С. 333.

¹⁸ Там само.

Ймовірно, у процесі написання листа авторка поринула у важкі спогади, адже востаннє бачилася з адресатом ще за життя С. Мержинського й не попрощалася з Чіріковим, коли від'їжджала з Мінська. На той час окрилений успіхом літератор, маючи деякий досвід співпраці зі столичними виданнями, назавжди покинув, як думав тоді, ненависну чиновницьку службу й поїхав шукати письменницького щастя до Санкт-Петербурга. Згодом в еміграції він так згадував цей період життя: «Редактор “Жизни” д. В. Поссе запросив мене до редакції нового журналу, і я, ставшищем своїм давно знявши з себе обмеження щодо проживання, зламавши свою чиновницьку кар'єру і залишивши сім'ю в Мінську, помчав у столицю, де ніколи в житті ще не був... Нарешті-то я справжній столичний письменник! Мчу в Петербург» («Редактор “Жизни” г. В. Поссе пригласил меня вступить в редакцию нового журнала, и я, положением своим давно снявший с себя ограничения жительство, поломал свою чиновную карьеру и, оставив семью в Минске, помчался в столицу, где никогда в жизни еще не был... Наконец-то я настоящий столичный писатель! Мчусь в Петербург»)¹⁹. Там його й застала сумна звістка про смерть і похорон Мержинського, на який Чіріков не зміг приїхати. Та й сама поїздка не виправдала очікувань мистця: неможливість прогледувати багатодітну сім'ю за мізерну платню співробітника редакції, а згодом і закриття журналу змусили його на деякий час відмовитися від мрії оселитися у столиці.

Очевидно, письменники більше ніколи не зустрічалися особисто, хоча їхнє епістолярне спілкування тривало принаймні до закриття часопису «Жизнь», з яким вони співпрацювали. На жаль, з усього обширу листів зберігся лише один – Лесі Українки. У ньому чимало цінної інформації для дослідників творчості Є. Чірікова. Дуже змістовна, наприклад, післямова з посланням від Михайла Кривинюка: «А Вас особисто просить у міру сил змінити зовнішні деталі відомої Вам “теми” для того, щоб уже не дуже западала в очі схожість тих, хто, мабуть, і так буде “на дзеркало нарікати”» («А Вас лично просит елико возможно изменить внешние подробности известной Вам “темы” для того, чтобы уж не слишком бросилось в глаза сходство тех, кто, пожалуй, и так будет “на зеркало пенять”»)²⁰. Відтак можна стверджувати, що в основу деяких фейлетонів Є. Чірікова лягли розповіді М. Кривинюка. Очевидно, він також зупинявся в гостинному домі родини, коли напередодні смерті С. Мержинського приїхав до Мінська. Про це свідчить і жартівливий коментар Лесі Українки щодо однієї з доньок адресата – Новелли, Людмили або Валентини: «Крив[инюк] кланяється Вам усім, особливо ж своїй нареченій, і просить її не забувати його» («Крив[инюк] кланяется Вам всем, особенно же своей невесте, и просит ее не забывать его»)²¹.

Відтоді більше не знаходжу згадок про листування мистців ні у збереженій епістолярній спадщині письменниці, ні в мемуарах Є. Чірікова. Після закриття «Жизни» Леся Українка, прагнучи фінансової незалежності, робила деякі спроби опублікувати свої літературно-критичні статті в інших петербурзьких часописах, проте марно. Натомість Є. Чіріков не покинув ідеї стати столичним письменником

¹⁹ Чіріков Е. На путях жизни и творчества. Отрывки воспоминаний. *Лица: Биографический альманах*. Москва; С.-Петербург: Atheneum. 1993. Ч. 3. С. 346.

²⁰ Леся Українка. Лист до Є. М. Чірікова... С. 334.

²¹ Там само.

і продовжував вести постійну рубрику про провінційне життя імперії тепер уже в журналі «Русская мысль». Разом із родиною він остаточно виїхав із Мінська і, кілька разів змінивши місце роботи й проживання (Ярославль (1901), Нижній Новгород (1902), Москва (1904)), 1907 р. оселився в Петербурзі. Упродовж цього періоду мистець активно співпрацював із товариством «Знання» («Знание»), під егідою якого видав зібрання власних творів у 8-ми томах (1901–1909), його п'єси часто ставили у провідних театрах країни. Після революції 1905–1907 рр. популярність Чірікова як письменника і журналіста тільки зростає: у Москві протягом 1910–1916 рр. світ побачило 17-томне видання його творів. Однак наступні події в Російській імперії кардинально змінили життя літератора та його родини. Засудивши більшовицький переворот (1917), Чіріков був вимушений виїхати в еміграцію, де й помер (Прага, 1932). Разом з ім'ям автора у Росії на довгі роки було викреслено і його твори, які визнали білогвардійськими й антирадянськими. Певно, однією з причин тотальної заборони стала ідея навантага доробку мистця останніх років, коли Є. Чіріков невпинно шукав вичерпної відповіді на запитання, яке хвилювало його найбільше: чому Росія у ХХ ст. опинилася перед прірвою і що цьому сприяло? Незадовго до смерті у хроніці-епопеї «Отчий дім» (1929–1931) письменник пророче застеріг майбутні покоління співвітчизників: на фундаменті імперії, закладеному тілами невинно вбитих і закріпленому брехнею, не можна збудувати нічого гідного. У ХХІ ст. увесь світ у цьому переконався.

Сергій Еліасберг. І все-таки з мінськими адресатами Леся Українка листувалася в основному в особистих справах, а не в літературно-видавничих. Так, зокрема, після того як погіршився стан здоров'я Мержинського, у неї зав'язалося активне епістолярне спілкування з його особистим лікарем і приятелем Сергієм Еліасбергом. Очевидно, знайомство з ним відбулося ще в лютому–березні 1900 р., під час першого або другого візитів письменниці в Мінськ. Із листів Лесі Українки до Ольги Косач-Кривинюк відомо, що письменниця отримувала повідомлення, у яких він, на прохання адресатки, час до часу інформував її про стан здоров'я спільного приятеля. За спогадами Александрової, Мержинський почував себе не зовсім добре ще від весни 1900 р., хоча й не надавав належного значення змінам, які відбувалися в його організмі. Еліасберг, як досвідчений медик, цього оптимізму не поділяв, тому в оточенні хворого, ймовірно, шукав однодумців, які б могли допомогти переконати того серйозніше ставитися до здоров'я. Очевидно, саме Л. Косач лікар вважав людиною, здатною вплинути на ситуацію, тим більше, що серед мінських знайомих Мержинського, за словами В. Александрової, її вважали його нареченою.

Першу згадку про епістолярне спілкування письменниці з лікарем знаходжу в її рядках від 2 (14) вересня 1900 р., адресованих О. Косач-Кривинюк: «Пересилаю тобі листа Еліасберга, з нього ти побачиш стан річей»²². Автограф, на жаль, не зберігся, можна лише здогадуватися, про що писав адресант, слова якого спонукали Лесю Українку терміново виїхати до Білорусі. Попри це, дорогоцінний час уже було втрачено: у вересні 1900 р. стан хворого настільки погіршився, що лікар заборонив йому навіть вставати з ліжка. Відтоді й аж до смерті Мержинського (а можливо, і довше) драматургиня чимало спілкувалася з С. Еліасбергом як особисто (під час

²² Леся Українка. Лист до О. Косач-Кривинюк від 2 (14) вересня 1900 р. *Леся Українка. Повне академічне зібрання творів*. Т. 12. С. 291.

перебування в Мінську), так і листовно (принаймні між третьою та четвертою її поїздками до Білорусі). Зберігся уривок однієї з кореспонденцій лікаря до Лесі Українки, який письменниця процитувала в листі до Ольги Косач-Кривинюк від 14 (26) листопада 1900 р. і який може розповісти про особливості їхнього спілкування: «С. К.* знову став лихоманити (у нього жар 39° і вище), втратив апетит і значно ослаб. Бронхіт не випадковий, а пов'язаний із хворобою. Хоча в легенях ще немає загрозливих змін, але при цій проклятій хворобі не можна покладатися на об'єктивні дані: бувають швидкоплинні сухоти, при яких об'єктивно (клінічно) в легенях нічого не знаходиш, а хворий тим часом тане, як свічка... Кажу я С[ергію] К[остянтиновичу] про тимчасове погіршення в основному для розради, але, може, і дійсно йому стане краще, коли настане справжня зима. Але поки сонце зійде, роса може очі виїсти. Одним словом, я дуже і дуже побоююся за нього. До того ж він ще охрип. Він пов'язує охриплість із кашлем, дай Бог, щоб він мав рацію...» («С. К. опята́ стал лихорадити (у нього жар 39° і вище)**», потерял аппетит и значительно ослабел. Бронхит не случайный, а находится в связи с болезнью. Хотя в легких еще нет угрожающих изменений, но при этой проклятой болезни нельзя полагаться на объек[тивные] данные: бывает скоротечная чахотка, при кот[орой] объективно (клинически) в легких ничего не находишь, а больно́й между тем тает, как свеча... Говорю я С[ергею] К[онстантиновичу] о временном ухудшении главн[ым] обр[азом] для утешения, но, м[ожет] б[ыть], и действит[ельно] ему станет лучше, когда установится зима. Но пока солнце взойдет, роса может глаза выест. Словом, я очень и очень опасуюсь за него. Вдобавок, он еще охрип. Он приписывает сипоту кашлю, дай Бог, чтобы он был прав»)²³.

Про Сергія Еліасберга відомо небагато. Серед лікарів Мінська, які вже в кінці XIX ст. мали чіткий професійний поділ за спеціальностями, був відомий як чудовий фахівець, що займався переважно захворюваннями ротової порожнини, зіву, носа, вуха, оперував поліпи та папіломи голосових зв'язок, проводив трахеотомію. У медичній літературі й нині цитують його праці про методи лікування папіломатозу гортані (1891)²⁴. Загалом С. Еліасберг неодноразово виступав із подібними доповідями на засіданнях Товариства мінських лікарів (Общества минских врачей), дійсним членом якого був із 1883 р.²⁵. На той час спілка, заснована 1862 р. для вивчення санітарного стану Мінської губернії, боротьби з епідеміями та організації медичної допомоги населенню, розширила поле діяльності. З ініціативи її членів було організовано кілька безкоштовних медичних закладів для допомоги нужденним хворим, виходили «Труды Общества минских врачей» (з 1892 р.), власний журнал «Минские врачебные известия» (1910–1915). Спілка мала свою

* Йдеться про Сергія Костянтиновича Мержинського.

** Примітка Лесі Українки.

²³ Леся Українка. Лист до О. Косач-Кривинюк від 14 (26) листопада 1900 р. *Леся Українка. Повне академічне зібрання творів*. Т. 12. С. 303.

²⁴ Кочнева А., Егоров В. Современные возможности и перспективы в лечении папилломатоза гортани. *Современная наука: актуальные проблемы теории и практики*. 2020. № 5. С. 180. (Серия «Естественные и технические науки»). URL: <http://www.nauteh-journal.ru/files/96733f56-2e27-4059-9f2f-1edbccc42601e> (дата звернення: 13.01.2022).

²⁵ Обзор деятельности Общества минских врачей за 1867–1892 гг. *Национальный исторический архив Белоруси*. Ф. 502. Оп. 1. Д. 25. Л. 17а. URL: http://niab.by/vystavka_medical/dokumenty/502-1-25/ (дата звернення: 13.01.2022).

бібліотеку й ініціювала створення цілої мережі книгозбірень у Мінську²⁶. Згідно зі статутом Товариства мінських лікарів, його дійсним членом міг стати тільки медик, який пройшов відповідний конкурсний відбір. Іноді від часу подання заяви до її погодження товариством проходило декілька років, упродовж яких конкурсант повинен був зарекомендувати себе як практик, теоретик й активний громадський діяч. Очевидно, Еліасберг був саме таким.

У період спілкування з Лесею Українкою Еліасберга в Мінську більше знали як лора і хірурга, проте після смерті Мержинського він дещо розширив коло своїх професійних інтересів. Згідно з протоколами засідань товариства, які регулярно публікували, вже 1902 р. він активно займався вивченням можливостей використання туберкуліну для профілактики туберкульозу, а 1904 р. за його ініціативи в невеликому урочищі Новинки (під Мінськом) відкрито протитуберкульозний санаторій, де за рахунок благодійних коштів лікувалося до 20 хворих. Відомо також, що 1911 р. С. Еліасберг став першим головою мінського відділення Всеросійської ліги для боротьби з туберкульозом. Надалі його сліди губляться.

Згадуючи про С. Мержинського, В. Александрова залишила й чудові спогади про його приятеля Еліасберга: «Він дуже любив С[ергія] К[остянтиновича] і страждав від того, що, власне кажучи, нічим не може допомогти йому. Він запевнив С[ергія] К[остянтиновича], що й сам потерпає від шлункового болю і спазмів, щоб пояснити власною хворобою, а не безнадійним станом пацієнта, вираз суму і тривоги, які набігали на його обличчя, коли він оглядав хворого»²⁷. Очевидно, саме ці людські якості допомагали С. Еліасбергу здобувати і нових пацієнтів, і друзів. На перший погляд, наприклад, дивним видається сам факт звернення хворого на туберкульоз легенів Мержинського до лікаря, що має іншу спеціалізацію, проте це не випадково. Згідно зі сучасною медичною термінологією, Еліасберга можна вважати сімейним лікарем Мержинських. Упродовж багатьох років той лікував (навіть оперував) Костянтина Васильовича. За порадою батька до Еліасберга звернувся і син. Лікар настільки сподобався С. Мержинському, що став його приятелем, попри очевидну різницю у віці*. Жодного разу не засумнівалася у професійності медика й Леся Українка, хоча до того в житті зустрічала чимало спеціалістів, які розчаровували її як фахівці. Навіть той факт, що лікар був зі своїм пацієнтом до останньої миті його життя, свідчить, що С. Еліасберг гідно поводив себе і як приятель, і як медик. Шкода, що листування Лесі Українки з цим адресатом, очевидно, втрачено назавжди, адже звідти можна було б почерпнути чимало цінних відомостей і про кореспондентів, і про мінський період життя письменниці.

Отже, інформація про мінських адресатів Лесі Українки, доповнена окремими штрихами до їхніх портретів, дає можливість краще зрозуміти стиль й умови спілкування цих непересічних особистостей кінця ХІХ – початку ХХ ст. Деталі біографій кореспондентів драматургині, які вдалося розшукати, у майбутньому стануть у нагоді укладачам персональної енциклопедії Лесі Українки.

²⁶ Общество минских врачей. История. *Національний історический архив Беларуси*. URL: http://niab.by/vystavka_medical/history/ (дата звернення: 18.01.2022).

²⁷ Александрова В. Леся Українка і С. К. Мержинський... С. 327.

* Роки життя С. Еліасберга встановити не вдалося. З архівних матеріалів відомо, що 1883 р. він уже як досвідчений фахівець став дійсним членом Товариства мінських лікарів, на той час С. Мержинському виповнилося лише 13 років.

REFERENCES

Aleksandrova, V. (1910). Iz detskikh let M. A. Vrubelia: (Vospominaniia sverstnitsy). *Iskusstvo i pechatnoie delo*, 10, 408–414 [in Russian].

Alfavitnyi spisok dvorianskim rodam Minskoï gubernii, vnesionnym v dvorianskiu rodoslovnuiu knigu po 1-e Iyulia 1903 goda, s prilozheniim spiska Gubernskim i Uiezdnyim Predvoditeliam i Deputatam Dvorianstva, a takzhe Sekretariam Deputatskago Sobraniia (1903). Minsk: Gubernskaia Tipografiia. Retrieved from <https://u.to/BLkiHA> [in Russian].

Alieksandrova, V. (2021). Lesia Ukrainka i S. K. Merzhynskiy. In T. Skrypka (Ed.), *Spohady pro Lesiu Ukrainku* (Vol. 2, pp. 324–332). Lviv: Astroliabiia [in Ukrainian].

Basin, Ya. (1987). Zov Prometeia: Povest o Sergeie Merzhinskom. Minsk: Mas-tatskaia litaratura [in Russian].

Chirikov, Ye. (1993). Na putiakh zhyzni i tvorchestva. Otryvki vospominanii. In A. Lavrov (Ed.), *Litsa: Biograficheskii almanakh* (Vol. 3, pp. 281–416). Moscow; Saint Petersburg: Atheneum [in Russian].

Drozd, D. (2012). *Zemlevladel'tsy Minskoï gubernii 1861–1900: spravochnik*. Minsk: Medisont. Retrieved from <https://u.to/pcAiHA> [in Russian].

Dyba, A. (1984). Do biohrafii S. K. Merzhynskoho. In *Lesia Ukrainka: Publikatsii. Stati. Doslidzhennia* (pp. 180–183). Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].

Dyba, A. (1990). «Vin buv druhom yii idei...»: Lesia Ukrainka i S. K. Merzhynskiy. *Ukrainska mova i literatura v shkoli*, 1, 78–83 [in Ukrainian].

Dyba, A. (1990, Berezyn 9). Byli siabrami Lesi Ukrainki. *Litaratura i mastatstva*, 16 [in Belarusian].

Dyba, A. (2003). *Spodvyzhnyky: Lesia Ukrainka u koli sotsial-demokrativ*. Kyiv: Osnovni tsinnosti [in Ukrainian].

Dyba, A. (2018). Katarsys: v hornyli apoheiu boliu, abo Lesia Ukrainka: do istorii tekstu i kontekstu. *Mynule i suchasne Volyni ta Polissia: Kovel i Kovelshchyna v ukrainskii ta yevropeiskii istorii*, 65, 370–382 [in Ukrainian].

Kochneva, A., & Yegorov, V. (2020). Sovremennyye vozmozhnosti i perspektivy v lechenii papillomatoza gortani. *Sovremennaia nauka: aktualnyie problemy teorii i praktiki. Serii «Yestestvennyie i tekhnicheskii nauki»*, 5, 179–184. Retrieved from <http://www.nauteh-journal.ru/files/96733f56-2e27-4059-9f2f-1edbcc42601e> [in Russian].

Krzhizhanovskaia-Tuchapskaia, V. (1930). Iz moikh vospominanii. *Katorga i ssylka*, 6, 18–49 [in Russian].

Mordovets, D. (1903). Pro nezabutnie. *Literaturno-naukovyi vistnyk*, XXI, 3, 149–163; XXII, 4, 1–9 [in Ukrainian].

Mordovtseva-Aleksandrova, V. (1927). Mykola Ivanovych Kostomarov i yoho pryiateli: (Deshcho z spomyniv). *Ukraina*, 5, 69–98 [in Ukrainian].

Moshynskii, I. (1928). Na putiakh k I-mu siezdu RSDRP: 90-e gody v Kievskom podpolie. *Istoriko-revoliutsionnaia biblioteka*, 32, 124–125. Moscow [in Russian].

Obshchestvo minskikh vrachei. Istoriia. *Natsyonalnyi istoricheskii arkhiv Belarusi*. Retrieved from http://niab.by/vystavka_medical/history/ [in Russian].

Obzor deiatelnosti Obshchestva minskikh vrachei (1867–1892). *Natsyonalnyi istoricheskii arkhiv Belarusi*. Retrieved from http://niab.by/vystavka_medical/dakumenty/502-1-25/ [in Russian].

Rossiiskii gosudarstvennyi istoricheskii arkhiv. Departament Geroldii Senata. O soprichislenii k dvorianskomu sostoianiiu. Litera «M». (1813–1894). Retrieved from <https://u.to/PbkiHA> [in Russian].

Spisok chinov gosudarstvennago kontroliia: sostavlenn po Avgust 1908 goda (1908). Saint Petersburg: Tipografiia V. Smirnova. Retrieved from <https://u.to/PrwiHA> [in Russian].

Ukrainka, L. (2021). *Povne akademichne zibrannia tvoriv* [Complete academic collection of works] (Vols. 1–14). Lutsk: Volynskiy Natsionalnyi Universytet Imeni Lesi Ukrainky [in Ukrainian].

Valentyna PROKIP

PhD (Philology)

Researcher at the Department of Ukrainian Literature

I. Krypiakevych Institute of Ukrainian Studies of NAS of Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4443-7090>

e-mail: prokipvalentina74@gmail.com

MINSK ADDRESSEES OF LESIA UKRAINKA

The article highlights the archival materials of the late 19th – early 20th century, the epistolary heritage of Lesia Ukrainka of the «Minsk» period, and memoirs about her Belarusian addressee, an artist Viera Alexandrova. The author has collected materials about Larysa Kosach-Kvitka's correspondents from the circle of Serhii Merzhynskiy's relatives and friends: Konstantin Merzhynskiy, Serhii Eliasberg, Viera Alexandrova, and Yevhenii Chirikov. The case study focuses on the digitized documents of that period, which are now stored in the National Historical Archive of Belarus (Minsk) and the Russian State Historical Archive (St. Petersburg), and previously published record-keeping books of the Russian Empire (lists of nobles and landowners of the Minsk province, ranks of state control of the country in the early 20th century).

The little-known biographical data of the writer's acquaintances, with whom she contacted in person in Minsk and corresponded after returning from Belarus, have been supplemented with details. The circumstances and nature of Lesia Ukrainka's communication with each of these addressees are clarified, adding some hues to their portraits. The article provides brief information about the future fate of the playwright's Minsk correspondents. The author sheds light on the causes of insufficient study of this issue in the Soviet period by stating that they are partly connected with the noble origin of the addressees or with their civil position after the October coup of 1917, in particular, regarding the Merzhynskiy and Chirikov families.

The key findings of the research argue the need for further biography study of Lesia Ukrainka's correspondents, the results of which will be beneficial for the compilers of the encyclopedia of the writer, the compilation of which was discussed at the events devoted to the 150th anniversary of the playwright's birth.

Keywords: Lesia Ukrainka, Serhii Merzhynskiy, Viera Alexandrova, Serhii Eliasberg, Konstantin Merzhynskiy, Yevhen Chirikov, Minsk, correspondence, addresser, addressee, memoirs.